Ieromonah
Agapie Corbu

Sfântul Isaac Sirul despre „dulceața Scripturilor” și rugăciunea inimii

Scriind corintenilor despre citirea și înțelegerea Scripturii, Sfântul Pavel arată că stă un văl pe inima cititorilor care nu L-au cunoscut și primit în ei pe Hristos. Sfântul Apostol trece anagogic de la vălul exterior, fizic, pe care Moise și-l punea pe față (*Ieșirea* XXXIV, 34), la vălul lăuntric așezat pe minte și pe inimă care împiedică înțelegerea Scripturii. Vălul este orbirea față de adevăr (*II Corinteni* IV, 4), cauzată de împietrirea inimii (*II Corinteni* III, 14)[1]. În același timp, Apostolul surprinde într-un mod foarte dens, în numai câteva versete (*II Corinteni* III, 14-18), un proces duhovnicesc de schimbare radicală a omului prin viața în Hristos. Spunând că „vălul se desființează în Hristos”, Apostolul exprimă un adevăr permanent (prezent gnomic) care constă în procesul treptat de înlăturare a vălului de pe inimi, în măsura în care oamenii se întorc spre Domnul (prezent iterativ)[2].

Descrierea detaliată a procesului duhovnicesc prin care trece omul de la orbirea față de adevăr la primirea și vederea „luminii Evangheliei slavei lui Hristos” (*II Corinteni* IV, 4) este cuprinsă în scrierile filocalice, Sfântul Isaac Sirul fiind unul dintre autorii care exprimă multiplele fațete ale acestui proces duhovnicesc, chiar dacă nu o face în mod sistematic[3]. În vremea lui Isaac exista în monahismul siro-oriental un curent de contestare a necesității citirii Scripturii și a angajării pe calea rugăciunii neîncetate, întrucât acestea ar duce, chipurile, la înșelare. Isaac precizează că nu rugăciunea

1 Cf. Murray J. Harris, *The Second Epistle to Corinthians*, Eerdmans Publishing Company, Grand Rapids, Michigan, 2005, p. 305.

2 Cf. M.J. Harris, *The Second Epistle to Corinthians*, p. 304.

3 În studiul de față vom abrevia scrierile isaachiene conform sistemului încetățenit între specialiști: Sfântul Isaac Sirul I = *Cuvinte ascetice*: Mar Isaacus Ninivita, *De perfectione religiosa*, (ed.) P. Bedjan, Paris, Otto Harrassowitz, 1909 (textul siriac, în continuare BD); ediția critică a textului grec: Ἰσαάκ τοῦ Σύρου, *Λόγοι Ἀσκητικοί*, (ed.) Marcel Pirard, Sfânta Mănăstire Iviron, Sfântul Munte Athos, 2012, preluată în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte ascetice*, *Cuvintele* I-XXX, vol. 1., ediție bilingvă, intro., trad. și comentarii de ierom. Agapie Corbu (*Philocalica Syriaca 4*), Ed. Sfântul Nectarie, Arad, 2022; Sfântul Isaac Sirul II = Isaac of Nineveh, The Second Part. Chapters IV-XLI, ed. S. Brock (CSCO 555-556, Syr. 223-224), Peeters, Louvain, 1995; trad. rom. în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici, Partea a II-a*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2003; Sfântul Isaac Sirul, KG = *Capete gnostice*, text siriac în Ms Oxford, Bodleian Library, syr. e 7 (în prezent, Valentina Duca lucrează la o ediție critică); trad. rom. în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici, Partea a II-a*, ed. cit.; Sfântul Isaac Sirul III = Isacco di Ninive, *Terza collezione*, (ed.) S. Chialà, (CSCO 637-638; Syr. 246-247), Peeters, Louvain, 2011; trad. rom. în Sfântul Isaac Sirul, *Cuvinte către singuratici, Partea a III-a*, trad. rom. de diac. Ioan I. Ică jr., Ed. Deisis, Sibiu, 2005.

continuă duce la rătăcire, nici părăsirea psalmilor și a Scripturii, ci schimbarea rânduielilor monahale tradiționale și părăsirea „cu desăvârșire a Sfintelor Taine, disprețuindu-le și nesocotindu-le”[4]. Odată cu disprețul și refuzul Sfintelor Taine, acești monahi „s-au tăiat și de la lumina dumnezeieștilor Scripturi, de studiul cuvintelor Părinților” și de toate formele exterioare care țin de asceza monahală tradițională[5]. Astfel că citirea Scripturii este integrată organic de Isaac în ansamblul vieții bisericești și monahale, menționarea importanței fundamentale a Sfintelor Taine neputând fi subliniată îndeajuns.

Vom prezenta în continuare, pornind de la scrierile isaachiene, câteva particularități ale procesului de trecere de la o inimă oarbă față de adevărul Scripturii la una care înțelege Scriptura și, prin ea, la împărtășirea de lumina dumnezeiască.

Pentru a rodi duhovnicește, citirea Scripturii trebuie făcută în condiții aparte și cu un scop bine precizat: curățirea cugetului de împrăștiere, intrarea minții în inimă și rugăciunea săvârșită acolo. Citirea se face la început „neîncetat și fără de saț”, scopul fiind povățuirea cugetului „să vadă rânduiala făpturilor lui Dumnezeu și a lucrurilor Lui, și îi dau putere din ele, și îl pregătesc să dobândească imbolduri luminoase din subțirimea lor, și îl fac să călătorească cu limpezime spre înțelegerea făpturilor lui Dumnezeu”[6]. În privința ambianței exterioare în care monahii trebuie să practice citirea duhovnicească a Scripturii, Isaac dă îndrumări concrete legate de caracterul isihast al vieții călugărești: „Citește și în Evangheliile cele rostuite de Dumnezeu spre a fi cunoscute de întreaga lume, ca să iei merinde din puterea proniei Lui cea din fiece generație și cugetul să ți se afunde în cele minunate ale lui Dumnezeu. Pentru că o astfel de citire ajută scopului tău. Citirea să-ți fie în liniște față de tot ce se petrece în întregul univers și fii liber de multa tulburare a trupului și de învolburarea lucrurilor ca, prin înțelesurile dulci, să cerci în sufletul tău gustul cel preadulce, care este mai presus de orice simțire, și pentru ca sufletul să le simtă prin zăbava sa în ele”[7].

Citită în aceste condiții isihaste, Scriptura face cugetul să se îmbibe de „amintirea Scripturilor” (ܥܘܕܢܐ ܕܟܬܒܐ –*’uhdana da-ktabe*)[8]. Substantivul ܥܘܕܢܐ (*’uhdana*) folosit de Isaac în această sintagmă are sensul de „amintire însoțită de reflecție”. Ne găsim, așadar, în fața unei asimilări a Scripturii în straturile profunde ale minții prin citirea în liniște și însoțită de meditare.

4 Sfântul Isaac Sirul II, 14, 42.

5 Sfântul Isaac Sirul II, 14, 42.

6 Sfântul Isaac Sirul I, 4, 215-218.

7 Sfântul Isaac Sirul I, 4, 219-228.

8 Sfântul Isaac Sirul KG 2, 45; II, 15, 5.

După citirea practicată la început, cu accentul pe cantitate, acum citirea își încetinește mersul datorită meditării care o însoțește și care se face mai întâi prin lentoarea unei citiri semi-cântate, apoi prin cercetarea înțelesurilor cuvintelor, iar apoi prin stăruirea în asimilarea ca rugăciune a imboldurilor harice venite în vremea citirii sau a meditării. Pe mecanismul interior al acestui proces se întemeiază afirmațiile lui Isaac despre rugăciunea care se naște din citirea Scripturii, „izvorul și mama rugăciunii, prin care suntem purtați spre iubirea de Dumnezeu”[9].

Pentru un începător scopul citirii este, în primul rând, de „a uita lumea trecătoare, de a muri în gândirea sa față de aducerea-aminte de ea și față de lucrurile ei pieritoare, ca și față de îndeletnicirea cu gândurile patimilor”[10]. În măsura în care citirea devine „dulce”, începătorul reușește să închidă ușa cugetului față de lume „cu ajutorul desfătărilor neîncetate din citirea [Scripturilor] care îi luminează calea pe care umblă spre Dumnezeu în mintea sa, din care orice întunecime a pierit”[11], dar la el „partea citirii este mai mare decât cea a rugăciunii [...], chiar dacă la citire nu este lipsit nicio clipă de țâșnirile rugăciunii”[12].

Fiecare cuvânt al Scripturii are „o Sfântă și o Sfântă a Sfintelor”[13]. Când mintea este îmboldită de har și purtată de sensul duhovnicesc al unui cuvânt al Scripturii, poate să cerceteze cu ajutorul harului această Sfântă a Sfintelor, care, din perspectivă antropologică, se află în inima omului. În acest fel, citirea duhovnicească a Scripturii conduce la ceea ce Sfântul Isaac numește „rugăciunea inimii”[14].

Dar pentru a intra în inimă trebuie ca mai întâi să fie ridicat vălul care o acoperă și care împiedică înțelegerea duhovnicească a Scripturii. Ridicarea sau ruperea vălului de pe inimă este un proces de durată, iar în esență constă în întoarcerea minții în inimă din mișcarea ei de împrăștiere prin lume. Această mișcare este considerată de Isaac „o cutreierare” a minții, dezordonată și parțial involuntară, implicând toate puterile sufletești sub acțiunea simțurilor fizice, a amintirilor, a grijilor, a puținătății credinței și a dezbinării inimii[15]. Dată fiind obișnuința omului cu aceste mișcări împrăștiate și cu plăcerea nefirească pe care mintea o resimte cutreierând prin lume, Isaac nu pretinde o împotrivire frontală față de această mișcare haotică, ci propune reorientarea minții spre alt fel de „împrăștiere”, printr-o serie de lucrări ascetice în care este implicată partea rațională a sufle-

9 Sfântul Isaac Sirul II, 29, 5.

10 Sfântul Isaac Sirul II, 30, 7.

11 Sfântul Isaac Sirul II, 30, 7.

12 Sfântul Isaac Sirul II, 30, 7-8.

13 Sfântul Isaac Sirul II, 30, 10.

14 Sfântul Isaac Sirul III, 2, 1.

15 Cf. Sfântul Isaac Sirul I, 1, 57-62; 4, 426-433.

tului. Citirea Scripturii este una dintre aceste lucrări, preferată de Isaac, întrucât prin această citire mișcarea de împrăștiere rea a minții este treptat înlocuită cu o „împrăștiere bună": „Împrăștierea e rea atunci când omul care se roagă înaintea lui Dumnezeu e abătut de gânduri deșarte, meditând la ceva rău sau având gânduri rele. Împrăștierea e bună atunci când tot timpul rugăciunii gândirea hoinărește cu privire la Dumnezeu, la slava și măreția Lui, plecând de la amintirile Scripturilor și înțelegerilor rostirilor dumnezeiești și cuvintelor sfinte ale Duhului."[16]

Treptat, sub înrâurirea harului, inima noastră oarbă devine mai întâi simțitoare față de ceea ce citește mintea[17]. Acest moment corespunde unui început de „înțelegere a Scripturii", care, pentru Isaac, echivalează cu gustarea din „dulceața (ܫܠܝܐܘܬܐ – *haliuta*) cuvintelor lui Dumnezeu"[18]. Derivat din verbul ܫܠܐ (hly), „a fi, a deveni dulce", „a vorbi sincer și corect", substantivul haliuta desemnează dulceța naturală a fructelor, adică tot ceea ce produce în mod firesc o îndulcire a simțurilor, în opoziție cu îndulcirile artificiale. Pentru Sfântul Isaac, acest termen arată că e vorba de o desfătare duhovnicească, pregătită de Dumnezeu pentru puterile sufletești ale omului, care, atunci când ajung la starea lor firească, despătimită, se pot îndulci de har. Nu este vorba doar de un moment final, ci de un proces treptat, care începe cu o simplă percepție plăcută a dulcții Scripturii, dulceață care curățț cugetul în isihie, atunci când monahul stăruie timp îndelungat în aceasta[19]. Simțirea dulcții cuvintelor Scripturii începe odată cu frământarea în minte a cuvântului biblic și cu cercetarea înțelesurilor lui. Acum „gândurile deșarte fug datorită înțelesurilor dumnezeiești Scripturi"[20]. Isaac descrie trecerea treptată de la simpla citire a Scripturii la simțirea dulcții ei, care, în măsura stăruinței, conduce la uimire. Citățm mai jos întregul fragment, datorită densității lui teologice și a importanței sale:

„Pentru că petrece netulburat de patimi, mai ales dacă zăbovește întru îndeletnicirea cu dumnezeiești Scripturi prin cercetarea înțelesurilor lor. Fiindcă gândurile deșarte fug de la el datorită înțelegerii dumnezeiești Scripturi, înțelegere care se înmulțește și stăruie în ele, așa încât cugetul lui nu se poate depărta de amintirea lor, nici să ia aminte la viața aceasta, în general, din cauza marii plăceri venite din îndeletnicirea sa [cu Scriptura], fiind ridicat deasupra acelora, în multa lui isihie din pustie. De atunci omul uită de el însuși și de firea lui și ajunge ca ieșit din sine, fără să-și mai aducă aminte deloc de veacul acesta, îndeletnicindu-se și cugetând mai ales cele despre măreția lui Dumnezeu, zicând: «Slavă Dumnezeirii Lui! Uimitoare sunt minunile faptelor Lui! La ce înălțime a ridicat nevrednicia mea, la ce lucruri m-a învrednicit să cuget și în ce fel de gânduri îndrăznește și se desfătează sufletul meu!» Și, petrecând în aceste lucruri minunate și fiind pururea uimit, se îmbată întotdeauna și ajunge ca în viețuirea de după înviere."[21]

Perspectiva ascetică a lui Isaac începe de la simpla făptuire a citirii Scripturii, încadrată între celelalte osteneli ascetice, și sfârșește într-o experiere a vieții veacului ce va să fie. Putem astfel vorbi despre o orientare eshatologică a citirii Scripturii.

Dulceața duhovnicească devine pentru Isaac un criteriu pentru educarea omului lăuntric și a puterilor sale sufletești, care învață să acțio-

16 Sfântul Isaac Sirul II, 15, 4-5.

17 Sfântul Isaac Sirul I, 19, 6.

18 Sfântul Isaac Sirul II, 29, 5; I, 37, 145.

19 Cf. Sfântul Isaac Sirul I, 27, 545.

20 Sfântul Isaac Sirul I, 27, 544-545.

21 Sfântul Isaac Sirul I, 27, 539-559.

neze în lumea psihică și duhovnicească, în planul văzut și în cel inteligibil, în acord cu învățăturile cuvântului lui Dumnezeu din Scripturi. Instrumentele principale sunt poruncile și aplicarea lor în viața cotidiană. Citind Scriptura, monahul urmărește să înainteze pe calea adevărului care trece prin propria lui inimă, având drept criteriu „dulceața cugetării la Hristos”[22].

La această stare supremă de înțelegere a Scripturii au ajuns sfinții, trăind, dincolo de cuvântul simplu, harul învistierit în el. Aici au ajuns însă prin asumarea crucii și a răstignirii împreună cu Hristos. Pentru a descrie acest adevăr, Sfântul Isaac preia imaginea paulină a vălului de pe inimă și o aplică schimbărilor duhovnicești ale sufletului: „Așadar, mișcă-ți sufletul și îndupleacă-L cu lacrimi pe Cel care le mântuiește pe toate ca să ridice perdeaua (*Matei* XXVII, 51) de la ușa inimii tale și să smulgă întunericul furtunii patimilor de pe tăria cea dinlăuntru, ca să te învrednicești să vezi raza zilei”[23].

Trebuie subliniată insistent opțiunea lui Isaac pentru sintagma cu care a ales să denumească acest văl (ܦܪܟ; ܐܦܬܐ – *ape tar'a*), pentru că ea este folosită în Evanghelia după Matei (XXVII, 51) pentru a traduce grecescul καταπέτασμα, „catapeteasmă”, respectiv perdeaua care acoperea intrarea în Sfânta Sfintelor și care „s-a rupt în două, de sus până jos” la moartea lui Iisus. Precizăm că Sfântul Isaac avea la îndemână și alte sinonime biblice pentru „văl”: ܬܚܦܝܬܐ (*tahpita*: *II Corinteni* III, 14-16), ܫܘܫܦܐ (*šušepa*: *Ieșirea* XXXIV, 33), ܥܠܐ (*wilo*), ܟܠܬܐ (*kelta*), ܦܪܣܐ (*prasa* – învelișul de păr de capră care acoperea Cortul: *Ieșirea* XXVI, 7), ܦܪܝܣܐ (*prisa*: *Ieșirea* XXV, 7), ܦܪܟܬܐ (*parkta* – perdeaua de in brodată cu heruvimi, așezată la intrarea în Sfânta Sfintelor: *II Paralelipomena* III, 14). Totuși el a ales termenul folosit numai de evanghelistul Matei datorită semnificațiilor teologice dense și fundamentale pe care le cuprinde: doar prin moartea pe cruce a lui Hristos este sfâșiat vălul de întuneric care orbește inimile oamenilor, pentru a nu putea vedea lumina adevărului.

În concluzie, citirea Scripturii este o lucrare ascetică esențială pentru însănătoșirea firii umane afectate de păcat și pentru înaintarea duhovnicească spre rugăciunea inimii. Citirea este una ascetică, practicată în liniște și urmează mai multe etape. Stăruirea ascetică în ele, începând cu simpla citire cantitativă, urmată de meditarea la înțelepciunea lui Dumnezeu învistierită în cuvintele Scripturii, reprezintă nucleul procesului de „înțelegere” a Scripturii, de asimilare a ei și chiar de „exegeză” duhovnicească. În acest proces ascetic complex, citirea Scripturii, lucrările treptate ale harului asupra firii umane și restaurarea ei în Hristos sunt într-o neîncetată întrepătrundere, care duc de la o măsură a credinței la o măsură mai mare, până se ajunge la „credința limpede a inimii” de pe care harul a îndepărtat vălul patimilor, așa încât inima se desfată de vederea celor învistierite în Scripturi.

22 Sfântul Isaac Sirul II, 30, 14.

23 Sfântul Isaac Sirul I, 59, 115-119 (*BD 448, 1-5).*